

О.Г. Циганов

кандидат технічних наук, доцент

СФЕРА ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЯК ГАЛУЗЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: СУТНІСТЬ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

У статті докладно розглянуто сутність та зміст категорій “сфера внутрішніх справ” та “органи внутрішніх справ”. Визначено суб’єктів, уповноважених від імені держави здійснювати управління у сфері внутрішніх справ. Установлено, що спеціальними суб’єктами управління у сфері внутрішніх справ є органи внутрішніх справ. Охарактеризовано процес становлення та розвитку системи МВС України від карального, репресивного органу до сучасного правоохоронного відомства європейського зразка. Проаналізовано підходи до розкриття сутності категорії “органи внутрішніх справ” та наведено авторське визначення цього поняття.

Ключові слова: сфера внутрішніх справ, державне управління у сфері внутрішніх справ, органи виконавчої влади, органи внутрішніх справ.

В статье подробно рассмотрены сущность и содержание категорий “сфера внутренних дел” и “органы внутренних дел”. Определено субъектов, уполномоченных от имени государства осуществлять управление в сфере внутренних дел. Установлено, что специальными субъектами управления в сфере внутренних дел являются органы внутренних дел. Охарактеризован процесс становления и развития системы МВД Украины от карательного, репрессивного органа до современного правоохранительного ведомства европейского образца. Проанализированы подходы к раскрытию сущности категории “органы внутренних дел” и представлено авторское определение этого понятия.

Ключевые слова: сфера внутренних дел, государственное управление в сфере внутренних дел, органы исполнительной власти, органы внутренних дел.

Paper considers in detail the nature and content of the categories “domestic affairs” and “law-enforcement bodies.” Entities authorized on behalf of the State to exercise control in the field of internal affairs are defined. It was stated that the subjects of the special administration in the field of internal affairs are the internal affairs bodies. The process of formation and development of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from a punitive, repressive authority to modern law enforcement agency of the European sample is characterized. Approaches to the revealing of an essence of the category of “internal affairs authorities” are analyzed and author’s definition of the term is given.

Keywords: field of Interior, public administration in the field of internal affairs, executive authorities, law-enforcement bodies.

Апарат держави являє собою систему всіх державних органів, які мають здійснювати державне управління у відповідних сферах¹ (галузях) суспільного життя: економіці, соціально-культурному будівництві, адміністративно-політичній діяльності. Такою складовою частиною державного апарату є підсистема органів

¹ Тут під сферою розуміється сукупність умов, середовище, в якому що-небудь відбувається.

внутрішніх справ, які виконують функції від імені держави в адміністративно-політичній сфері.

Органи внутрішніх справ посідають одне з провідних місць у системі органів виконавчої влади держави. З одного боку, вони є галузевою підсистемою державного управління, а з іншого – одним із найбільш важливих суб'єктів правоохоронної діяльності. Категорія “органи внутрішніх справ” є широко розповсюдженою в правовій науці, в нормативно-правових актах, у практичній діяльності правоохоронних органів. Але до останнього часу в українському законодавстві термін “органи внутрішніх справ” свого визначення не мав, і правовий статус цих органів виконавчої влади держави не було закріплено.

Визначаючим щодо цього терміну є категорія “сфера внутрішніх справ”, яка в історичному розвитку еволюціонувала від розуміння в найширшому змісті до більш вузького, правоохоронного значення. Як зазначається в юридичній літературі, в загальному сенсі внутрішні справи – це узагальнене найменування всіх питань внутрішнього життя країни, розв'язуваних державою. У вузькому ж розумінні ця категорія – це найменування спеціальної групи питань, пов'язаних з охороною громадського порядку, захистом прав та свобод громадян, забезпеченням законності, роботою міліції (поліції), організацією відбуття кримінальних покарань тощо [1, с. 141].

У сучасних умовах в Україні відповідно до конституційних положень, якими закріплено зміни політичної системи організації державної влади, адміністративно-територіального устрою, економічних відносин, правового регулювання, корінним чином змінилося соціальне призначення органів внутрішніх справ. Тепер воно полягає не в обслуговуванні політичного режиму, а у створенні стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави; визнання, дотримання і захист прав та свобод людини й громадянина, суспільства і держави від тих чи інших загроз у сфері правоохорони.

Сфера внутрішніх справ держави є багатоструктурною. Вона включає в себе ряд складних груп суспільних відносин, пов'язаних із:

- захистом прав, свобод та інтересів особи, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань;
- попередженням і припиненням злочинів, кримінальних й адміністративних правопорушень та інших посягань;
- виявленням і розкриттям злочинів й кримінальних правопорушень, розшуком злочинців та зниклих безвісті осіб;
- захистом об'єктів права власності;
- здійсненням досудового слідства за кримінальними справами, що віднесені до компетенції органів внутрішніх справ;
- охороною громадського порядку;
- забезпеченням громадської безпеки та безпеки дорожнього руху;
- здійсненням ліцензійно-дозвільної діяльності;
- формуванням та реалізацією державної політики у сферах міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб;
- формуванням та забезпеченням реалізації державної політики у сферах захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та їх ліквідації;
- забезпеченням недоторканності державного кордону та охороною суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні тощо.

Суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності державних органів у сфері внутрішніх справ, за своєю суттю відносно близькі, схожі, спорід-

нені. Об'єктивно існуючий зв'язок між цими суспільними відносинами, їх специфіка потребують об'єднання цих відносин в одну сферу.

Особливості суспільних відносин, що складаються у сфері внутрішніх справ, обумовлюють існування управління внутрішніми справами як особливої сфери, котра відрізняється від інших сфер та галузей державного управління. Сутність управління у сфері внутрішніх справ та його специфіка полягає в тому, що воно не тільки становить цілеспрямовану організуючу діяльність відповідних органів виконавчої влади держави, але й включає безпосередню практичну охорону прав і свобод громадян, забезпечення громадського порядку і громадської безпеки, надання відповідних адміністративних послуг.

У загальному вигляді до об'єктів управління у сфері внутрішніх справ належать: особистість – її права і свободи; суспільство – його матеріальні та духовні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість. Зміст управління у сфері внутрішніх справ обумовлюється характером і особливостями суспільних відносин, що складають об'єкт керуючого впливу, тобто специфіка об'єкта визначає і особливості управління в цій сфері.

Основним суб'єктом управління внутрішніми справами є держава, яка здійснює свої функції в цій галузі через органи законодавчої, виконавчої та судової влади та їх посадових осіб. При цьому суб'єктів, уповноважених від імені держави здійснювати управління у сфері внутрішніх справ, слід розподіляти на *загальні* та *спеціальні*. *Загальні суб'єкти управління у сфері внутрішніх справ* наділені повноваженнями щодо визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики держави, визначають стратегію державного управління в зазначеній сфері як у звичайних умовах життєдіяльності суспільства, так і в умовах виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій, мають відповідні повноваження та вирішують переважно законодавчо закріплені завдання у сфері внутрішніх справ. До цих органів держави, зокрема, відносяться Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України.

Окрім Уряду України безпосереднє виконання функцій держави у сфері внутрішніх справ здійснюють також інші органи виконавчої влади. При цьому, всі органи виконавчої влади, що здійснюють функції державного управління у сфері внутрішніх справ, можна розділити на такі групи.

1. Уряд України як орган загальної компетенції, що здійснює загальне керівництво та забезпечує координацію всієї системи державного управління внутрішніми справами.

2. Центральні органи виконавчої влади, котрі поряд зі своїми основними функціями виконують певні функції щодо реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ у межах повноважень своїх підприємств, установ і організацій (наприклад, Міністерство фінансів, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство інфраструктури, Міністерство аграрної політики та продовольства та деякі інші).

3. Правоохоронні органи, в обсязі повноважень яких функції щодо реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ займають значне місце й діяльність яких спрямована на охорону права від будь-яких порушень. До таких органів державної влади слід віднести: суди, прокуратуру, органи служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, Управління державної охорони, органи юстиції та деякі інші.

4. Державні органи, що спеціально створені для здійснення функцій з формування та/або реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ. Ці органи є *спеціальними суб'єктами управління у сфері внутрішніх справ*.

Діяльність цих суб'єктів управління – *органів внутрішніх справ* (далі – ОВС) – містить у собі ряд організаційно-правових форм, що характеризуються специфічними ознаками й призначенням, а саме: адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та виконавчу функції. Усі зазначені функції нерозривно пов'язані між собою й утворюють єдиний комплекс діяльності ОВС у відповідній сфері державного управління. Саме через здійснення цими державними органами зазначених спеціальних (основних) функцій розкривається зміст державного управління у сфері внутрішніх справ.

Будучи частиною виконавчої гілки державної влади, ОВС України виконують найбільший обсяг роботи, пов'язаної з попередженням, виявленням і припиненням правопорушень у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, охорони правопорядку, забезпечення громадської безпеки. При цьому надані їм повноваження ОВС повинні реалізовувати, виходячи з пріоритетності прав і свобод людини. Крім того, в умовах бойових дій на Сході країни значно підвищується роль цих державних органів як важливої складової сектору національної безпеки і оборони.

Необхідність створення сучасної системи ОВС європейського рівня, без чого неможлива розбудова демократичної правової держави, постала вже з моменту отримання Україною незалежності. Адже в спадок від радянської системи молода держава отримала авторитарну державоцентричну мілітаризовану модель органів внутрішніх справ, яка характеризувалася жорсткою ієрархічністю, політичною ангажованістю та орієнтувалася в повсякденній діяльності не на служіння суспільству, а на репресивні форми соціального контролю. Крім того, на діяльності ОВС України негативно позначалися кризові явища, що відбувалися в пострадянському суспільстві. Цей вплив посилювався надмірною перевантаженістю зазначених органів, що певною мірою було пов'язано з виконанням ОВС багатьох функцій, котрі безпосередньо не стосувалися охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Як наслідок, реальною роботою, пов'язаною із захистом життя, здоров'я, прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, займалася менша частина цих правоохоронних органів.

З метою подолання зазначених проблем, постановою Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 р. № 456 було ухвалено Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ. Розроблення цієї Концепції базувалося, зокрема, на таких принципах:

провадження діяльності органів внутрішніх справ виключно з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань;

пріоритетної орієнтації діяльності кожної служби і підрозділу незалежно від їх функціональної спеціалізації на вирішення завдань боротьби зі злочинністю і забезпечення громадської безпеки [2].

Крім того, значну роль у формуванні майбутньої політики безпеки нашої держави та у визначенні європейського вибору України відіграв Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98 “Про затвердження Стратегії інтеграції України в Європейський Союз”.

Проте до ОВС України, що за зазначеною постановою Уряду знаходилися в стані реформування, заходи щодо удосконалення їх структури та організації діяльності, що застосовувались з часу прийняття цього нормативно-правового документа постійно зазнавали численних невдач, а європейська модель поліцейської організації стосовно українських ОВС так і не отримала належного наукового обґрунтування. До того ж, як зауважує знаний фахівець у сфері реформування правоохоронних

органів України І.В. Зозуля, невдалими виявилися й спроби з розроблення нової концепції реформування МВС, якими з 2005 року переймалися як декілька комісій при Президентові України, так і МВС України [3, с. 344].

Отже, нехтування держави інтересами МВС України та й суспільства в цілому, брак політичної волі до реальних змін у діяльності правоохоронних органів призвели до того, що загалом стан системи ОВС України залишався майже на тому самому рівні розвитку, що й раніше, а процес реформування набув негативних рис, трансформувавшись на системну імітацію реальних змін. Більше того, як наголошують фахівці Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, за роки незалежності ОВС України не лише не були реформовані відповідно до засад демократії й верховенства права, але й перетворилися на інструмент боротьби за політичні та бізнесові інтереси, машину придушення суспільних протестів, джерело корупційних прибутків персоналу правоохоронного відомства [4, с. 3, 5].

Із приходом нової влади після перемоги Революції гідності Міністерством внутрішніх справ разом із громадською Експертною радою з питань дотримання прав людини та реформування органів внутрішніх справ при МВС України у досить стислі строки були розроблені й ухвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України та Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ [5].

Щодо оптимізації структури МВС у Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, зокрема, зазначається: “МВС повинне мати таку структуру, щоб жодним чином не асоціюватися з “міністерством поліції”, виконуючи при цьому роль цивільного та відкритого Home office, в якому Служба національної поліції є лише складовою частиною. *МВС буде політичним органом управління ряду окремих служб, до складу яких можуть входити Національна поліція, Національна гвардія, прикордонна та міграційна служби, служба з надзвичайних ситуацій та інші служби* (у разі їх утворення). Головною умовою побудови управлінських взаємовідносин між МВС та службами буде фінансова та організаційно-управлінська самостійність кожної зі служб (як окремого центрального органу виконавчої влади), отримана в результаті реформування та розроблення власної стратегії розвитку. Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ буде здійснювати спрямування та координацію діяльності таких служб” [6].

Зазначені стратегічні орієнтири щодо реформування системи органів правопорядку було підтверджено також в Угоді про коаліцію депутатських фракцій “Європейська Україна”, підписаній керівниками цих фракцій 27 листопада 2014 року [7].

Отже, згідно із зазначеними концептуальними документами розпочато стратегічну, системну реформу МВС України, завдяки якій замість карального, репресивного органу буде створено сучасне європейське правоохоронне відомство, місія якого – служити та захищати.

Згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 401, основними завданнями МВС України є:

забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства та держави від злочинних і кримінально протиправних посягань, боротьби із злочинністю, виявлення кримінальних правопорушень, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху;

а також забезпечення формування державної політики:

у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

у сфері цивільного захисту, в тому числі запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та ліквідації надзвичайних ситуацій, гідрометеорологічної діяльності;

у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [8, пункт 3].

До центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, слід віднести: Національну поліцію України, Адміністрацію Державної прикордонної служби України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій та Державну міграційну службу України. Зазначені органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ.

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи органів внутрішніх справ й військово-політичне та адміністративне керівництво яким здійснює Міністр внутрішніх справ України.

Зауважимо, що на противагу терміну “правоохоронні органи”, який не має однозначності у тлумаченні як серед науковців, так і серед практичних працівників, поняття “органи внутрішніх справ” традиційно ототожнюють із системою МВС, під якою визначають правоохоронні органи виконавчої влади, що складаються з відповідних галузевих служб [9, с. 190; 10, с. 483; 11, с. 258].

І.В. Зозуля пропонує системоутворюючою ланкою в системі МВС України визнати протидію правопорушенням і злочинності [3, с. 346] й визначає орган внутрішніх справ України як структурний елемент (формування) державної правоохоронної організації, в складі системи МВС України, призначений для виконання внутрішньодержавної (у тому числі поліцейської) функції захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення громадського порядку і безпеки та боротьби зі злочинністю [12, с. 14–15].

У більшості країн світу Міністерство внутрішніх справ – це орган виконавчої влади, котрий, як правило, виконує адміністративно-розпорядчі функції у сфері забезпечення громадської безпеки, охорони правопорядку, боротьби із злочинністю. В окремих країнах на органи МВС покладено функції забезпечення національної безпеки і питань імміграції, охорони місць позбавлення волі, дозвільні функції у сфері обігу зброї, наркотичних засобів, печаток і штампів тощо, а також питань цензури в засобах масової інформації [13].

Так, Міністерство внутрішніх справ Грузії є органом виконавчої влади, що відповідає за всю національну безпеку на території Грузії. Закон Республіки Чорногорія про внутрішні справи (1994 р.) до сфери внутрішніх справ включає державну та громадську безпеку й адміністративні питання, котрі відповідно до законодавства Чорногорії віднесені до категорії “внутрішні справи”. Проект Закону Республіки Чорногорія про поліцію визначає “внутрішні справи” як такі, що орієнтовані на забезпечення безпеки та реалізації гарантованих конституцією прав і обов’язків громадян; захист власності; попередження та виявлення злочинів та інших правопорушень; розшук осіб, які вчинили злочин, і переказ їх суду; підтримання громадського порядку; забезпечення безпеки проведення мітингів та інших зборів громадян; забезпечення безпеки офіційних осіб та об’єктів; здійснення контролю та нагляду за дорожнім рухом; забезпечення безпеки

державного кордону та здійснення прикордонного контролю; контроль за переміщенням та проживанням іноземців; виконання інших функцій, визначених законом [14, с. 201–202].

У багатьох країнах так званого “ближнього зарубіжжя” є законодавчі визначення терміну “органи внутрішніх справ”. Наприклад, ці визначення містяться в Законі Киргизької Республіки від 11 січня 1994 р. “Про органи внутрішніх справ Киргизької Республіки”, у Законі Республіки Казахстан від 21 грудня 1995 р. “Про органи внутрішніх справ Республіки Казахстан”, у Законі Республіки Білорусь від 17 липня 2007 р. “Про органи внутрішніх справ Республіки Білорусь” та інших. Ці визначення фактично є дуже схожими, тому наведемо визначення, що міститься у статті 1 Закону “Про органи внутрішніх справ Республіки Білорусь”: “Органи внутрішніх справ – державні правоохоронні органи, що здійснюють боротьбу зі злочинністю, охорону громадського порядку, забезпечують громадську безпеку відповідно до завдань, покладених на них цим Законом та іншими законодавчими актами Республіки Білорусь” [15].

Водночас у законодавстві Російської Федерації поняття “органи внутрішніх справ” не визначено й до нього включають ті органи, на які розповсюджується дія Федерального закону від 30 листопада 2011 р. № 342-ФЗ “Про службу в органах внутрішніх справ Російської Федерації і внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації”, за виключенням установ і органів, виведених із системи МВС Росії (Державна протипожежна служба МНС Росії, установи та органи кримінально-виконавчої системи Міністерства юстиції РФ).

Що стосується України, то нормативно-правова дефініція поняття “органи внутрішніх справ” подається в наказі МВС України від 6 лютого 2001 р. № 85 “Про затвердження Положення про діяльність військово-лікарської комісії та Порядку проведення військово-лікарської експертизи і медичного огляду військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу в системі МВС”. Так у виносці до пункту 1.1 цього документа визначено: “Під органами внутрішніх справ слід розуміти Міністерство внутрішніх справ України, головні управління МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, управління МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, їх міські, районні та лінійні відділи (управління), підрозділи, установи, навчальні заклади і науково-дослідні установи, що становлять єдину систему МВС України” [16].

Водночас слід констатувати, що на сьогодні законодавчого визначення поняття “органи внутрішніх справ” в Україні не існує. Щодо Закону “Про органи внутрішніх справ” (реєстраційний № 2561 від 06.04.2015), прийнятого Верховною Радою України 2 липня цього року й направлено на підпис Президентові України, то Глава держави 7 серпня 2015 року застосував до нього право вето. На сайті Президента України з цього приводу зауважується, що частина питань, вирішенню яких мав сприяти зазначений документ, відноситься до компетенції Уряду, а інша – вже врегульована іншими нормативно-правовими актами [17]. Більше того, узагальнюючи свої пропозиції від 29 липня 2015 року до Закону “Про органи внутрішніх справ” Президент України запропонував відхилити зазначений Закон як такий, що не відповідає Конституції та іншим законам України, створює загрози національній безпеці і обороноздатності держави, не відповідає стандартам демократичного цивільного контролю за діяльністю правоохоронних органів держави [18].

Однак проведений аналіз наявних підходів до розкриття сутності категорії “органи внутрішніх справ” дозволяє визначити їх як *єдину систему органів виконавчої влади та військових формувань, котрі є структурним елементом*

державної правоохоронної організації й беруть участь у формуванні та/або реалізують державну політику у сферах: захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави; протидії злочинності та іншим правопорушенням; забезпечення громадського порядку та безпеки; попередження й нейтралізації внутрішніх загроз національній безпеці; цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та їх ліквідації; міграції та громадянства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституционное право : энциклопедический словарь. / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М. : Издательство НОРМА-ИНФРА-М, 2001. – 688 с.
2. Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 р. № 456 (втратила чинність на підставі Постанови КМ № 218 від 21.03.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Зозуля І.В. Стан і шляхи реформування системи МВС України : тези до сучасного моменту / І.В. Зозуля // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 344–357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12>.
4. Концептуальні підходи до реформування органів внутрішніх справ як складової правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони України : Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу “Концептуальні підходи до реформування МВС у контексті загальнонаціонального плану реформ” 16 квітня 2015 р. – К. : Центр Разумкова, 2015. – 56 с.
5. Питання реформування органів внутрішніх справ України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 96. – Ст. 2767.
6. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs>.
7. Угода про Коаліцію депутатських фракцій “Європейська Україна” : Угода, Регламент від 27.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/p0001001-15>.
8. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 401 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 72. – Ст. 2026.
9. Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти / І.Є. Марочкін, В.В. Афанасьєв, В.С. Бабкова та ін. ; за ред. І.Є. Марочкина, Н.В. Сибільової, О.М. Толочка. – Х. : Право, 2000. – 272 с.
10. Бандурка О. Органи внутрішніх справ держави. Роль МВС у реалізації правової політики держави / О. Бандурка, О. Скакун // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій та ін. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. Т. 1. – 1232 с.
11. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / Н.С. Юзікова – 4-е вид., перероб. і допов. – К. : Істина, 2006. – 320 с.
12. Зозуля І.В. Теорія і практика реформування системи органів МВС України : адміністративно-правові засади : автореф. дис. ... докт. юрид. наук /: 12.00.07 / І.В. Зозуля ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 42 с.
13. Министерство внутренних дел / Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
14. Реформування поліції в країнах Центральної та Східної Європи: процес і прогрес / П. Абрахам, Д. Бакрач, А. Бек та ін. ; за ред. М. Капаріні, О. Мареніна ; передмова О. Ярмиша. – К., 2005. – 296 с.
15. Об органах внутренних дел Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 17 июля 2007 г. № 363-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.by>.
16. Про затвердження Положення про діяльність військово-лікарської комісії та Порядку проведення військово-лікарської експертизи і медичного огляду військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу в системі МВС : наказ МВС України від 6 лютого 2001 р. № 85 (зареєстровано у Міністерстві юстиції України 22 лютого 2001 р. за № 164/5355) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 9. – Ст. 392.
17. Глава держави ветував Закон “Про органи внутрішніх справ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
18. Пропозиції Президента до Закону “Про органи внутрішніх справ” (реєстраційний № 2561 від 6 квітня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

Отримано 01.10.2015